Марія Дмитрієнко, Ярослава Іщенко

«КУБАНЬ-УКРАЇНА»: СПРОБА ВСТАНОВИТИ ЗВ'ЯЗКИ І ВЕСТИ ДІАЛОГ МІЖ ВЧЕНИМИ З РОСІЇ ТА УКРАЇНИ

Рец.: на збірку наукових статей «Кубань-Україна: Вопросы историко-культурного взаимодействия». Вып.1. – Краснодар: Научно-исследовательский центр традиционной культуры Государственного научно-творческого учреждения «Кубанский казачий хор», Краснодарская краевая общественная организация «Содружество Кубань-Украина», 2006. – 206 с., ил.

Після досить тривалої перерви в останні роки починають з'являтися праці, які засвідчують про відновлення зв'язків між російськими та українськими вченими в галузі суспільних наук. Сталося так, що після розвалу СРСР та утворення незалежних держав, в Росії публікували чимало статей, присвячених «українському сепаратизму», а українські вчені, в свою чергу, не менш активно розвінчували «імперський синдром» в сучасній Росії. Політики, переслідуючи корисливі цілі, катастрофічно травмували свідомість представників двох братніх народів по обидва боки кордону. Потрібні були роки, щоб зрозуміти наскільки то важливо зберегти складений століттями єдиний науковий і духовний простір.

Співпраця науковців в галузі історії почала поступово налагоджуватися. Прикладами такої співпраці була проведена 1996 р. в Москві Міжнародна конференція «Росія-Україна: історія взаємозв'язків», по результатам якої видано збірник статей. Варто нагадати, що за матеріалами міжнародної конференції у Санкт-Петербурзі видано цікаву й корисну збірку наукових статей «Украина и соседние государства в XVII в.». Не менш активно почали працювати у цьому напрямку вчені в Україні. За приклад прагнення до відновлення співпраці можна назвати оригінальну збірку історичних есе і науково-популярних нарисів «Дві Русі: Україна Incognita». Мета видання збірки прозора – розвінчати історичні міфи, стереотипи, позбавитися забобонів та упередженості в свідомості українців та росіян при їх зверненні

до питань нашої спільної історії та історії України зокрема.

Чудовим прикладом такої тенденції сприйняття за сучасних умов історичних реалій стала і рецензована нами збірка колег з Кубані. Значна частина населення Кубані, пращури яких у своїй більшості переселилися на ці землі з території України починаючи з кінця XVIII ст., особливо боляче сприйняли розрив зв'язків зі своєю історичною батьківщиною. Вчені, які досліджували історію чорноморського і кубанського козацтва, зіткнулися з величезними труднощами в роботі через відсутність необхідної їм інформації. Адже те, що друкували їхні колеги в України, доходило до них з величезним запізненням. Аналогічні труднощі були й у науковців з України. Варто тільки переглянути посилання в їх працях, щоб відразу помітити відсутність покликів на російські видання, в тому числі з Кубані.

Поява збірки «Кубань-Україна» – вдала спроба відновити наукові контакти й культурні зв'язки кубанців з українськими колегами, пряме запрошення до них обговорювати актуальні питання нашої загальної історії, розпочати відвертий та неупереджений концептуальний діалог на європейському рівні спілкування, без зайвих звинувачень та пересторог аби чого з того не вийшло.

Відтак, ми нарешті отримали приклад щирого зацікавлення у взаємозв'язках і подальшій співпраці. Цілком можливо, що не всі ті, хто ознайомиться із змістом статей збірки, сприймуть її матеріали однозначно, схвалять і зрозуміють задуми авторів. Адже, може трапитися, вони є прибічниками інших концепцій, тому реакція буде відповідною. Проте, ми переконані, аргументам потрібно протиставляти аргументи, доказові факти, а не емоції. Укладачі даного видання, серед яких наш давній активний автор, що доклав немало зусиль у відновлення нашої співпраці, Анатолій Авраменко – доцент кафедри дореволюційної вітчизняної історії Кубанського державного університету, кандидат історичних наук, член «Наукового товариства ім. Т.Шевченка», професори І.В.Устиновський, О.А.Чуприннiков та ін. у вступі до збірки висловили сподівання на доброзичливе сприйняття їх дітища в Україні. Вони не помилилися, оскільки українські вчені в своїй масі відверті й щиросердні. А ті, що хочуть на окремих непорозуміннях, інших поглядах на події та трактування фактів

заробити собі політичний капітал (що і гріха таїти – здобути слави в науковому світі як неухильні поборники віджилих міфів та надуманих концепцій), приречені на згадку в історіографії під кілптонімом «та інші».

Через розмаїтість тематики рецензентам виявилося досить важко виокремити серед добірки статей такі, які б, насамперед, зацікавили українського читача. В даному випадку укладачі пішли по шляху такої подачі матеріалу, коли хронологічний та тематичний принцип зберегти виявилося надзвичайно важко. Однак, навіть при такому «різнобої», читач отримав можливість скласти уяву хоча б приблизно про спектр проблем та питань, який перебуває в полі зору та наукових інтересів кубанських науковців. Відтак, можна твердити, у Краснодарі, а також у Майкопі, Москві, Ростові-на-Дону (в кінці видання, як це й прийнято у наукових публікаціях, наведено відомості про авторів), є дослідники проблем історії України, спільних питань нашої минувшини, що стосуються етноісторії, етнології, демографії, історичної географії та картографії, топоніміки, історії козацтва, а також безпосередньо кубанського краю з його відчутним українським акцентом.

Композиційно збірку складають три розділи, названі відповідно: «Історичні зв'язки», «Духовна єдність» та «Огляди і рецензії», в яких вміщено 20 матеріалів. Цікава за змістом розвідка «Взяття острова Березань чорноморськими козаками 7 листопада 1788 року: міфи та реалії» з планом острова, оригінальною гравюрою.

Не залишиться осторонь уваги читача стаття В.І.Шкуро, головного спеціаліста ДАКК – «Переселення малоросійських козаків на Кубань у 1821-1825 рр.», яка досліджує другий етап поповнення чорноморського козачого війська вихідцями з Полтавської та Чернігівської губерній. Статтю написано виключно за архівними документами, які варто було б проглянути і нашим дослідникам. Принагідно зауважимо, що автор, у відповідності до існуючих на той час документів без пересторог використав поняття «малоросійські», не вдаючись до витлумачення його на кшталт «менші», відповідно – «другорядні». На це постійно звертають увагу наші сучасні дослідники, підсипаючи жару і без того непрості тлумачення фактів з сторінок нашої історії. Чомусь у нас прийнято наголошувати до діла і без діла, що поняття «Мала Русь»

в офіційній мові Московської держави нав'язувалася українцям. Доречно тут згадати рядки з творів нашого відомого археолога й історика, академіка Петра Толочка: «Вся сутність свідчить, вказує на те, що назва козацької держави «Малая Русь» була місцевого походження. Вона формувалася поступово на протязі XIV-XVII ст. і спочатку відносилася до Галицько-Волинського князівства, а пізніше поширилася на всю Південну Русь»[1]. Вживання цих слів – «Малоросія», «малорос» – безпідставно розглядають (як це твердить професор о.Ю.А.Мицик[2]) як щось принижуюче національну гідність сучасних українців. Чи не настав час з повагою ставитися до історичних джерел – документів епохи, не вихоплювати з контексту історії, з епохи середньовіччя із притаманними їй поняттями та їх справжньою сутністю окремі (прямо скажімо – на догоду сьогоденню) матеріали, трактуючи їх з поправкою на XXI століття? Годі відкрапковувати, робити купюри у свідченнях минулих літ, дбаючи виключно про те, щоб показати себе «щирим, справжнім» українцем, безжально картаючи тих, хто подає свій голос за недоторканість змісту документів з усіма їх особливостями.

Безперечно викличе увагу фахівців стаття доцента Ростовського університету, кандидата історичних наук Володимира Матвєєва «…Единая Русь разметнулась на полсвета: особенности этнополитических процессов в зонах смешанного восточнославянской колонизации на Юге России». Цей дослідник – не новачок у темі й нашим вченим відомі його виступи на конференціях і численні статті[3]. Це дослідження досить цікаве своїми висновками, зокрема, твердженням автора, що «до цих пір Україна не являє собою держави з усталеною етнополітичною єдністю», а також, що «не щезла ще «гоголівська» Україна…, і з часом скаже своє вагоме слово для історії»[4].

Серед інших слід звернути увагу на статтю кандидата історичних наук Вадима Ракачьова «Українці на Кубані: особливості демографічної історії». На основі свідчень фактів із значного матеріалу автор доводить, що українська етнічна група, починаючи з перших переселенців – запорізьких козаків у XVIII ст. і хвиль переселень після Кучук-Кайнарджинського мирного договору 1777 р., Маніфесту про приєднання Криму, Правобережної Кубані і Тамані 1783 р., активної міграції

українського населення впродовж всього XIX ст., стала найбільш численним народом в регіоні. Українці складали на 80-ті рр. XIX ст. 46,81%, росіяни – 40,96% від всього населення Кубанської області[5]. За даними першого перепису на долю українців припадало 47,36%. До 30-х рр. XX ст. чисельність українців в краї постійно зростала. Співставлення даних з переписів 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 і 1989 років показано значне зниження тих осіб (у силу тих чи інших причин, зокрема різних підходів до процесу перепису і врахування в них ознак національності), які визнавали себе українцями. Поліетнічна карта регіону відтак показала, що домінуючим етносом стали росіяни, оскільки в українському середовищі почалися високі темпи процесу зміни рідної мови й українці за походженням залічували себе до росіян[6]. Така тенденція зберігалася і у наступні роки. Хоча й досі в топоніміці краю, додамо від себе, залишилися станиці Переяславська та Батуринська Брюховецького району Краснодарського краю.

Просимо вибачення у читачів цих рядків за відступ, але як тут позбавитися спокуси навести факти з житіє нашої родини. У наших предків були свої землі біля станиці Велика Міцна (Большая Крепкая) та хутір Дмитренки (Ростовська обл. РФ). Напередодні Паскі, вже в радянські часи, звідти приїздили до колишніх господ жінки на «генеральний шмон»: чистили у дворі червоною товченою цеглою срібно, розвішували підвечір на довгих мотузках численні строї, які виблискували галунами та золотим литвом, співали українських пісень. Запам'яталися рядки: «Люлі, люлі, дитинонько, ружевий ти мій квіт…». Пригадуєте, в листі до Мотрі Кочубей писав закоханий гетьман Мазепа: «Квіте мій ружаной!» А ще притягав до себе зір вишитий, червоно-чорний, білий по білому помережений одяг. Досі у нас залишилися від тих часів, пройшовши війну, евакуацію, післявоєнні нестатки чудова українська жіноча сорочка і біла спідниця з неповторною лиштвою та низки червоних коралів. Ми їх бережемо і носимо. Але це вже інша історія. До речі, згадану колискову нам поки що так і не вдалося атрибутувати за приналежністю до регіону у музикознавців та етнографів.

Другий розділ збірки відкривають дві статті, що відносяться до біографістики. Це невелика розвідка Алли Федіної «Україна в житті першого кубанського письменника Я.Г.Кухаренка» і

Зінаїди Муртузової «С.І.Борчевський, випускник Харківського університету. Штрих до портрету». Треба віддати належне авторам за їх прагнення показати ту роль, яку відігравала історична батьківщина в долях різних за фахом людей, які залишили свій слід на Землі.

Не дивлячись на те, що з часу перших козацьких переселень на Кубань минуло понад два століття, в історичнім Чорномор'ї досі залишилися стійкими назви, які принесли з собою на нові землі українці. Саме дослідженню походження таких топонімів присвятив свою статтю Сергій Самовтор «Топонімічне освоєння чорноморськими козаками території Кубані в кінці XVIII – першої половини XIX ст.». Автор докладно зупинився на значному впливі на формування ойконімії Чорноморії назв козацьких куренів, які склалися задовго до появи перших переселенців на Кубань. Перелічивши назви всіх 38 куренів (у відповідності до Реєстру Запорізького війська 1756 р.), куряни-переселенці взяли з собою на пам'ять для нащадків назви куренів (поселень), які з 1842 р., згідно «Положенню про Чорноморське козацьке військо», стали означати географічним терміном «станиця». Широкий топонімічний український шар став за основу і в подальшому при найменуванні слобідок і хуторів, урочищ і назв станиць. Дослідження історико-топонімічного процесу на Кубані зайвий раз підтверджує сутнісний переважаючий фактор впливу українства на формування особливого регіону на півдні Росії, де жили і залишаються жити українці.

Єдиною публікацією у збірці, написаною українською мовою, є розвідка відомого краєзнавця, нині покійного Василя Орла (1929-1987) «Бюст кобзаря», який знаходиться у краснодарському художньому музеї ім. Луначарського. Це гіпсова копія з оригіналу роботи академіка мистецтв Ф.Ф.Каменського. Він знімав посмертну маску з Т.Г.Шевченка. У статті йде оповідь про долю оригіналу бюсту (відлив його у бронзі Малигін і тепер він зберігається в Національній Академії мистецтв (Київ). А п'ять копій придбали друзі поета, зокрема П.Куліш, Білозерський і генерал Я.І.Кухаренко, один зберігається у Третьяковській галереї.

Залишається дивуватися надзвичайній скрупульозності автора розвідки, який намагався залучити до своєї статті якомога більше

інформації про зв'язки Я.Г.Кухаренка з Україною, її видатними людьми, справжніми патріотами. Досліджуючи одночасно генеалогію роду Кухаренків, краєзнавець намагався частково з'ясувати долю архіву генерала, що мав би пролити світло на питання щодо того, який з копій бюстів поета зберігається у Краснодарі, а також яка доля спіткала інші копії.

Щиро вітаючи колег з виходом першої збірки наукових статей та розвідок, що засвідчує про тісні прадавні зв'язки українського та російського народів, а також безпосередньо представників різних верств населення, залишається жалкувати з приводу відсутності на її сторінках статей вчених з України. Тож попереду – значна і плідна робота, творча співпраця, основи якої вже закладено.

1. Толочко П.П. Від Русі до України: Вибрані науково–популярні, критичні та публіцистичні праці. – К., 1997. – С. 27.
2. Українське козацтво: Мала енциклопедія //Науково-дослідний інститут козацтва при Запорізькому держ. ун-ті. – К.: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2002. – С. 306.
3. Матвеев В.А. Переяславская Рада в исторических судьбах Украины и России // Посев. – 1995. – №1. – С. 94–100; Его же. Северокавказская окраина Российской империи: колония или субьект единого Отечества //Изв. вузов сев.-кавк. региона. Общественные науки. – Краснодар, 2004. – №3. – С. 36–42; Заявление участников Международной науч. конференции «340 лет Переяславской Рады» // 340 лет Переяславской рады. Международ. науч. конф. Тезисы докладов. – Вып.3. – Донецк, 1994.
4. Кубань-Украина: Вопросы истории и историко–культурного взаимодействия. – Вып.1. Краснодар, 2006. – С. 36.
5. Кавказский календарь на 1886 год. – Тифлис, 1885. – С. 191–192.
6. Перший кубанський письменник, останній наказний отаман Війська Чорноморського генерал-майор Яків Герасимович Кухаренко був сином Герасима Кухаренка, який 1792 р. серед перших запорожців за наказом Катерини II переселився на Кубань, за що отримав дворянство. Щирий друг Кобзаря отримав від нього у дарунок власноручний портрет. Автопортрет був написаний і надісланий у часи шевченкового заслання.– Кузьмина О.Е., Пучков П.И. Основы этнодемографии. – М., 1994. – С. 102, 113.